

Lezê Serbestiya Miletê Zazay de Qıymetê Zoni

Dr. Zilfi Selcan

Not: Na noste seweta interneti kerd hazır. Sima ke nostunê ho de neqıl kenê, leê namê noskari de na çımê bınosê: Tija Sodiri, Frankfurt a.M., Gulane 1996, pelge 20-37.

1. Zon u kamiye (identita)

Ez domonênia ho ra ve nat eve zonê ma u pie ho, eve zonê Kırmancki/Zazaki biyo pil, qesê ma u piyê mı, yê apunê mı, yê niazniunê mı, yê dêk u kalıkê mı, yê xalun u xalciniunê mı ... hona mı viri derê. Tomê ho mı rê zê hemgêni şirêno, zê şir u zerveti wes yeno. Mı şaxsiyetê ho leto zêde zonê Kırmancki ra guret. Zon ve ho zu qılıfo, zê pırêniyo; hama zerê zoni de zu xezna esta: kultur; esq u çêf, şin u şivan, derd u bela, haskerden u zerevêsaeni, cüanık u cüamerdêni, pêro eve zon vazinê. Mordemo ke zonê ho ra morım mend, bêzar u bêzono, yanê lalo; nêşikino derdê ho vazo. Derdê ho ke nêva, derman ki nêvineno.

Apê minê rameti, Weliyê Silê Alê Sodi qesey kerdêne, ez hona zof cênc biyo, aqılê ma hona i qesunê kamılunê ma ser, a felsefa Kırmanciye ser nêşiyêne. Ey vatêne ‘çor berê mordemi estê: *aqıl u fam u izan u marifet*.

Naine ra ke zu nêmezê vi, kês hona mordem saynêbeno’. Yanê yê zuy ke *aqılê* ho bıbo, hama *famê* ho çine bo u/a mordem nêbeno/a. Ya ki yê zuy/e ke *izanê* ho bıbo, hama *marifetê* (kabiliyet) ho çine bo, u/a ki mordem saynêbeno/a.

Na qesa ra bêli beno ke, *fam u izan* eve zon beno. Kês kêşî bêzon fam nêkeno. Coka vanê ke; ‘*Her teyr ve zonê ho waneno*’! Zarance ve zonê ho wanena, qılancıke ve zonê ho qıştnena, mirçıke ve zonê ho çiftnena. Yê her kêşî zonê ho ero cı wes yeno.

Yanê mordemo ke zon ra morımo, nêşikino towa fam kero, ya ki çiyê tarıf kero, biaro ra zon, ero cı salıx do. Dêmake sertunê mordem-biyaene ra, *fam u izan* eve zon-zonaene yenê hurendi.

Zuye ki esta ke, zarance ve zonê ho rindeka. Zaranca ke êndi nêwend bena lal, rindek saynêbena. Yê miletı ki henıyo. Zu miletı ke zonê ho kerd vindi, êndi beno lal, tomê ho nêmaneno. Zarance ke eve wendisê ho nêwend, zê qılancıke qıştna, beno tamase. Zu miletı ke zonê ho nê, zonê sari qesey kerd, u ki beno tamase.

Na qesu ra fambeno ke, zon roê mordemio. Mordemê ke zu zon qesey kenê, zuvini dayina rınd fam kenê, i *zu millet* say benê. Dêmake zon hem roê mordemio, hem ki roê miletio. Zonê zu miletı ke dariya we, ro cı ra oncino, beno zê dara huske.

Coka, mileto Kırmanc (Zaza) ke qedr u qıymetê zonê ho bızono, qesey kero, ero domonunê ho salıx do, mektevunê ho rono, tede bınosu, bıwano, u waxt hona seveknino, husk nêbeno, kêwe maneno.

Ao/a ke teyniya nona vêri rê gurea/ê fayde ho miletê ho nêrest, cüamerd/cüanıke saynêbeno/a. Mordem gune tek teyniya nona vêrey rê nêgureo, gêreke faydê ho miletê ho reso.

Pilunê ma dewa Paxi de her waxt derd u bela ke Tırki ra onta, ey sero daima qesey kerdêne. Eve qesey kerdena moa mı, eskerê Tırki çê ma hirê rey vêsno. Hirê rey miletê Kırmanci hetê Paxi de mal gaê ho gureto remo, şıyo kou. Leto zêdê şiyê hetê Heyder u Demeni. Eke amê niado ke dewi, hekını pêro adır no pıra vêsne.

Waxtê *otuzsekizi* de nezdiyê dewa ma de, Derê Zuxiri de 850 mordemi, cini u cüamerd u domoni, iê ke bêçek Heyder u Demeni ra amê teslim biye, eskerê Tırki eve bêbextêni qırkerdê, dima sungi kerdê. Peyniye de ki qaz verdo ra meyitu ser, vêsne.

Ma ke cêncênıa ho de na qesey hesnêne, ho ve ho vatêne na Tırki ça dısmenê miletê maê? Ma ra çı wazenê? Naê sero êndi kotı vi aqılê mı ke, dewleta Tırki wazena ke miletê

Kırmanci/Zazay werte ra wedaro. Hama honde nüfus eve qırkerdene wenêdarino! Ma çituri beno? Eve asimilasyon darino we! Çituri beno? Naê de kolonyaliste zê İngiliz u İspanyoli hostaê. Hama Tırki ki hondê dine bi hosta:

1. Vırende mektevunê ho nanê ro, tede zonê ho ro i mîleti salıx danê. Na, game ve game bena. Hem mektev de, hem ki eskeriye de beno.
2. Zonê i mîleti qız vinenê, yasax kenê. Yanê mektev ronaene, kıtav u qazanta vetene, her çi kenê yasax.

Peyniya asimilasyonu heni xıravına ke, mordemê ke asimile bi, dısmêni ra dayi zêde benê dısmêni mîletê ho. Hem ho, hem ki her çiyê mîletê ho qız u qefçıl u xıravın vinenê. Dısmêni rê benê şüane, benê kole u xızmekar. Xelê azê Kırmanciye *otuzsekiz* ra nat niya asimile bi, mîletê ho rê, kulturê ho rê, xelesa mîletê hoa siyasiyerê bi dısmên.

Na hal ra gore indi kotı vi aqılê mı ke, xezna kulturê Kırmancı (Zazaki) zon u edebiyato huyo. Zon u edebiyat ke dariya we, êndi her çi mıreno, ro cı ra oncino we, her het ra teslimê dısmêni beno. Hama na qesa Kırmanciye ki esta ke, vanê: ‘*Saê ho da, sıê ho nêda*’. Yanê xelê çêr u sevkanunê Kırmancı (Zazau) seweta xelesa mîletê ho sarê sana harêdo şia, hama mîleto Kırmancı (Zaza) oncia ki teslimê sarê teveri (Tırk u Kuri) nêbi.

2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mı

Ez 1964 ine de amune Almanya. Sifte na serê de Tırkiya ra mordemi amey Almanya. Ez şiyêne mektevê şinate. Ma her serê şiyêne dewa ho izne. U waxt her kêşi teypi tey berdêne. Mı ki u waxt ra gore zu teypo de hewl herina, gumano 1968 ine de bi, tey berdewe. Ez u waxt ravêr şiyê çê zu olvozê ho. Dewa dey nêzdiyê Erzingani de biye. Mı a dewe de mordemê kamıl u zonaaxi day qesey kerdene, mordemê ke lawıki zonêne, vengê ine guret ve teyp. Uzara şiyê Dêrsım; şiyê dewa ho Pax. Mı hem dewa ho de, hem ki dormê dewunê ma de '68 ine ra tepiya çıqaşi ke fırsat di, lawık u sanıkê Kırmancı (Zazaki) gureti teyp. Lawıkê Sılê Qızı, yê Ala Vêrdi, yê Bava Kiazımê Dewrê Cemalızı ... filan, gureti bante. Mı hem ki qıymet dêne qesunê *Otuzsekizê Tırku*. Çı ke i ki dokumantasyonê tarıxê mîletê Kırmancı (Zazay) bi.

Ez ke 1975 de Almanya ra şiyê izne, hokmatê Tırki welatê Kırmanciye/Zazau de sıqıyönetim na vi ro. U riziko de dayi, ez ve teyp taê dewu ra feteliyo, zon u edebiyatê Kırmancı (Zazaki) sero, mı materyal da arê. Hata nıka zon u kulturê Kırmancı/Zazaki sero xelê materyal rêst pê. Pêro piya teyp de 250 sate ra zêdero.

Mı wast ke, çıqaşi ke mı dest ra ame, zon u kulturê ho merdene ra xelesnan, meste bêro ke mektevê ma nay ro, tede bıwaniyo, kıtav u gazantê ma veziyê, tede bınoşiyê. Yanê mesela tek teyniya yê zoni niya. Zon qavo, eve tarıx pêda biyo. Hama zerê na qavê tarıxi de xezna esta ke, mêrasê pi u qalıkunê mîletê Kırmancı/Zazayo, eve qıymeto, cevairo. Na xezna tarıxi eve zon, az ve az, hata dewrê ma ama. Ma ki gêreke wairê na xezna ho vezime. Çıke na xezna kultur u identita, ro dana mîletê Kırmancı/Zazay.

Ez ke Almanya ra şiyêne dewe, mı domoni çê ma de kerdêne top, nosten u wendisê Kırmancı/Zazaki cı salıx dêne. Taxtê maê nostişi çine bi, mı hurendia dey de sozia noni guretêne, tebeşir ki herina vi, tey berdı vi dewe. Domoni nostena Kırmancı/Zazaki rêt mısay. Mı vazife ki dêne cı ke, her kês sanıkê bınosu tey bıaro. Domonu eve hewes nostêne, tey ardêne. Waa mına rametiye *Ginase* ki mı rê zu *Sanıka Kêrziki* nostı vi.

2.1 Karê kultur u siyaseti

Wertê Kırmancı (Zazaun) u Kırdasu (Kuru) de rew ra ve nıka meselê esta. Na mesela sero daima qewxa u hurênais beno: Nu, lezê musavi-biyaişio (‘eşitlik mücadelesi’). Çıke werte de dı identitey (‘kimlik’) estê; *identita Zazay/Kırmancı* ve *identita Kırdası/Kuri* ra. Kuri wazenê ke, *identita Zazay* wedarê, ine asimile kerê, biarê identita ho ser. Hama Zazay/Kırmancı ki naê nêwazenê. Cokao ke daima na mesela sero nanê hurê.

Ez ve ho ki eve Kıradasu/Kuru ra piya wertê karê kultur u siyaseti de biune. Hama mı demgê identita ho ra qe taviz nêdo, seweta serbest-biyaena na identita ez daima verva şovenizmê Kuru/Kıradasu veziyo.

Na hal ra gore mı ho ve ho vatêne 'tek teyniya dokumentasyonê zon u edebiyati bes niyo. Karo siyasi ki lozımo. Miletê binedeşti eve karo siyasi benê qewetın, verva dısmêni vezinê, hata ke binê deşti ra veziy, haqa ho gurete, bi serbest.' Ez ve ho coka wertê 1974-79 ine de seweta xelesa miletê Kırmanci/Zazay eve usile lezê demokrasi gureune. Seıra 1976 ine de, asma marte de, ma Köln de zu sewa Newrozi organize kerde. Sıfte u waxt eve Kırmancki/Zazaki mı zu beyanname nost. Mı beyanname kaşıta momi de daktilo kerd, berd dukanê Pasaê Elaltunbay. Pasa Zazao de Bingolız bi, bêli kerdêne ke zonê ma ra zof haskeno. Eve ho wairê dukanê kıtavu bi. Mı ve dey ra dukanê dey de piya makina de teksir kerd. Çıturi ke qediya, mı pelga vırêne gurete, vırende eve ho kêle kerde, dıma ki dê Pasay. Mı va: 'Pasa, tu ki kêlê ho bıbirne. Na sate, tarixê miletê ma de zof muhima. Ma ita sıfte hona eve zonê ho zu beyanname vezeme. Na sate demgê ho vira meke!' Pasay ki pelga beyannamiya vırêne gurete, kêle kerde. Pasa taê seru ra tepiya peyser şı vi welat. Mı Pasa par (17-19. marte 1995) Stockholm de *Seminerê Terminoloziunê Zazaki* de di ke, amo uza iltica kerdo. Ma na durım uza dost u olvozunê binu rê ki qesey kerd, a deqa oncia arde ra ho viri. Ma na beyannamo Zazakio vırên hem Köln de, hem ki xelê caunê Almanya de kerd vıla.

Inkarciyê Kırmanci/Zazay verva zonê ho veziy

Ez u waxt Berlin de Universita Teknik de televe biyo. Asmê ra tepiya şıyo Bochum ke, mı ra vake 'verva i beyannamê Zazaki zu beyanname veto.' Mı va: 'Kamı veto?' Ma da pers kerdene. Peyniye de bêli bi ke, eke gurupê DDKD'y, sempatizanunê Sait Kırmızıtopraki, veto. Ni kamê? 'Onbaşiyê' nine ki, eke Xıdır Kurumo Dêrsımızo! (Ez ve ho nasnêkan.) 'Tolvê' ho ki eke Memed Ali Ateş u biraê ho ve taê binu raê, taê ki Kurê Mardiniz u yê zovina caunê. Îê ke kerdo vıla ki, ma pers kerd ke, leto zêde Kırmancê/Zazaê Dêrsımız u Erzinganizê. Se vato beyannamê ho de? Tede nosto ke, ma ça eve Zazaki beyanname veto! Tede vanê:

'Bunlar Zazaca bildiri çıkarmışlar, Kürt halkının dilini bölüyorlar!'

'Nine eve Zazaki beyanname veto, zonê miletê Kurdi kenê letey!'

Ma sas bime. Saê ke na zon xiaro, beno letey! Çıturi beno ke, zono Kırdaşkiyo ke ni qe fam nêkenê cı rê wair vezinê, hama zonê ho ki red kenê?! Ni gêreke sa bê. Ça beyannamê zonê ho protesto kenê? Mordem çıturi honde beno dısmenê zon u kulturê ho, dısmenê miletê ho? Zu mesela bina de nianene ki, marte 1977 de biye. A seıra mı suka Esseni de zu sewa newrozi organize kerde. Mı ve ho ki, hem beyanname vetı vi, hem ki a sewe de zon u kulturê Zazaki eve qesey kerden u lawıku temsil kerd. Eyaletê Nordrhein Westfaleni de xelê nufusê Zazay/Kırmanci esto, salon bi vi pır. Miletê ma ke zonê ho de qese u lawıki hesnay, zof bi sa. Sewe ra tepiya, roza bine olvozunê i waxti ra doxtor Kiazım Taş ve Sertaç Bucaxi ra amey leê mı, vake: 'Şime caê piya samia ho borime, tenê ki qesey kerime.' Mı ki va 'heya, şime.' Ma ke şime zu loqanta, tenê qesey kerd, Kiazım Taşi qal ard ra, vake:

'Sen gel bu Zazacayı bırak, Kürtçe öğren, Kürtçe türkü söyle.'

Ma noni seroime. Mı heni zona ke, non gula mı ro nêşi, poştia mı ro şı. Ez qariyo, mı va:

'U senê qeso! Sima çıturi mı ra çıyo henên vanê! Tırki hetê ra ma ra vanê 'zonê ho caverdê, bêrê zonê ma bımışê; sima ki hao vanê 'Zazaki caverde, bê Kırdaşki bımışe.' Yanê Tırki ki wazenê ke zonê Zazaki wedarê, sima ki nao heni wazenê. Ma u waxt fergê sima u asimilasyonciunê Tırku çiko!? Ez zonê ho qe feda nêkan; seweta serbestiya na zon u kulturı sero daima lez kan. rêyna çıyo nianê mı ra mevazê!'

Ala reê na inkarciun u inkarcênia nine de niadê! Hesav kerê. Zu Kirdas/Kur ke mî ra niya vazo, ison vano ‘tamam, nu ma ra has nêkeno, heni vano, şêro va vazo.’ Hama Kiazım Taş mordemê mino, naskerdoxê mino. Sertaç Bucax Siveregizo, Zazaki zoneno, zonê ma u piyê ho Zazakiyo. Zerê nine qe zon u kulturê ho rê nêvêseno? Dêmake zon u kulturê mîletê ho ra indi has nêkenê, xızmekarênia Kurû/Kirdasu ra dayina zêde haskenê, indi mîletê ho rê biyê dısmên. Peyniye de bêli bi ke, eke Kurê/Kirdasê ke ‘onbaşı’ênia nine kenê, ine kerdê *êlçi*, rusnê leê mî. Î kame?: Kirdaso Dêrsımız Kiazım Yıldız ve Kurê Xarpêti Ebubekir Saydami raê.

Eke *êlçi* şüanênia Kirdasu/Kurû kenê, axaunê ho ra emır gureto, amê leê mî. Ho ve ho, zon u kulturê ho, mîletê ho qız vinenê, sarê teveri rê ki benê xızmekar. Xızmekarêni, xızmekarênia! Ha xızmekarênia Tırki, ha yê Kırdaşı/Kurî! Qe ferqê ho çino. Hama xızmekar, xızmekari ra has nêkeno. Zuvini de qarînê. Zu vano ‘xızmekarênia Tırki wesa’, uyo bin ki vano ‘nê, xızmekarênia Kırdaşı/Kurî dayina wesa.’ Xızmekarêni, çiyê de qefçilo. Toaê ki zê serbestiye wes niyo.

3. Nostena Zazaki

Î serû de, sifte 1976 ine de qazanta *Ronahi* (Zurih) de eve Zazaki zu makalê mî veziya (*Lezê Ma*, Ronahi, 1976, Nr. 18, p. 28). Uza ra tepiya ki 1977 de morê 19in u 21in u 22in u 23ine de, 1978 de morê 24 ine de nostê mine Kırmancki/Zazaki veziyay. Nostê minê bini ki i serû de na mecmuaun u qazantu de veziyay: Özgürlük Yolu, Roja Welat, Roja Nu, Gaziya Welat, Hêvi (niade cêr, nostê noskari).

Mî 1972/3 ine de taê lawikê Kırmancki/Zazakiyê ke kerdı vi top, nostı vi, kerdı vi kıtav, hama yayın nêkerdı.

4. Karê muziki

Heto bini ra ki mî lawikê Kırmancki/Zazaki eve tomır vatêne. U waxt sairunê ma ho ve ho lawiki vatêne, hama kêşi zu bante hazır nêkerdı vi ke mîlet gosdo. Seña 1976 ine de ra a virêne mî kasetê eve emegê ho ita Almanya de vete. Nas u dosti, iê ke zon u kulturê ho ra haskenê, ine dormê ho de kerde vıla. Mordemunê ma ke gosdêne, dina hoa tariye cırê biyêne roşti, çefê ho amêne, tenê ro amêne cı. Hama iê ke çimeşiaêni kerdêne, ero cı wes nêamêne, i ki bi. Hata nıka mî 5 kaseti kerdı hazır, veti. Eve sıra 1976 u '77 u '78 u '87 u '92 ine de veti. Mî pêro eve ho teyniya veti, piyasa ki nêday. Pêro piya 69 lawikiyê (niade cêr, muzikê Zazaki). Nayine ra leto zêde lawikê sairunê Kırmanciê. Hama taê ki eve qese u qeyde yê minê.

5. Miliyetçi Kurû/Kirdasu ve xızmekarunê ho ra verva serbestiya mîletê Zazay/Kırmanci vezinê

Ha, hona ke mî viri ra nêşiyoy, ita d’-irê qesu vazine. Mordemê veziyo ho kerdo Munzır Çem, biyo propaxandaciê Kurû, verva noskarunê Kırmancu/Zazau vezinoy, sa u soî ra qesey keno. Hona ke ez nêdiyo, ez nasnêkerdo, mî de qesey nêkerdo, haqa kar u gurê mî de, haqa kasetunê mî de qal u qır keno. Siyasetçiunê Kurû nıka kerdo ra cı, vanê ‘Kıtavê Zılfi Zaza Milli Meselesi, çına rê Zaza Kültür Yayınları veto. Nu karê dewleto’, ... filan. Sifte naê vazine ke, wertê her mîleti de, tek zu fikir nê, tore tore fikiri, fikirê siyasi benê. Wertê Kurun u Tırku de ki heniyo, wertê Kırmancu/Zazau de ki heniyo. H. Selici, u makalê mî wendo, seweta yayın kerdene mî rê telefon kerd, wast ke yayın kero. Mî ki sertê ho na ro, vake: ‘Kıtavê mî ke nêvurino, ez ke çıturi rusnan, heni orizinal yayın beno, u waxt, yayın ke.’ H. Selici ki qewıl kerd, qesa ho de vînet, Anqara de 1994 de orizinal yayın kerd. Oncia a sefe mî ve ho ki Berlin de yayın kerd.

Heto bin ra ki, na noste hora sifte Desmala Sure de veziya (n. cêr, literatur), her kêş zoneno ke çiko. Yayınciyê Kurî/Kırdaşı ke nıka mî ra seweta yayın-kerdene pers kerê, ine ra ki u sertê

ho nan ro, qesa ho de ke vîneti, i ki va berê yayin kerê. Hama mesela fikirê siyaseti zovina meselawa. Ney ra na netice nêvezîno ke, noskar ve yayınci ra gêreke wairê zu fikirê siyasi bê. Çı ke kıtav dero, u muhimo.

Çond kıtavê subayunê Tırki, noskarunê Kuŕu/Kırdasu berdi, namê ho na pıra yayin kerdi. Nıka ma ke vazime, ‘niadê, dêmake ni mordemê dewletê’, pê ison huyinê. Çıke i mordemênia dewlete nê, ho rê *dızdêni* kenê. Hama sevazime, Kuŕi/Kırdaşı ve xızmekarunê ho ra berqesta, sou ve muriu ra kenê têwerte ra.

Na mordemi kerdo ra cı, vano ke ‘*Komkari kasetê Zılfi rotê, ... filan bêvan*’ (Ronahi, 3.9.1995). Na qesa raste niya. Çı ke waxto ke Komkar 1979 de Frankfurt de na ro, u waxt alaqa mın u Kuŕun u piyakerunê ine bırıye. Hama mı ra dıma ke Komelê Kuŕu kasetê mı rotê, dêmake bêxevera mı, bêizna mı rotê, ho rê *dızdêni* kerda. Mı ke Kuŕi ve piyakerunê ine ra caverdê, uza ra tepiya kasetê ho cı nêdê. Dêmake seweta haskerdena mın u zon u kulturê miletê mı nê, *seweta menfaatê hoê siyasi*, mı ra mênkia rotê, pê ticaret kerdo. Na ki *dızdêni* niya çıka?! Na kılami ki, mı ve emegê seŕu day arê, kerdi tekeduza, vati, merdene ra xelesnay kerdi wes. Na mordemi ki eve ho berdê rast u dêlmast sanê pê, namê ho ki no pıra, yayin kerdê. Mordemê ke emegê ho şesto cı, ardê meyda, dokumentasyon kerdo, kasete de qeyde ki vato, qalê dine dayi nêkerdo. ři ke pa çino ison cı ra sevazo! Zu ke ři bêxevere bostan ra hem çı guret berd, hem ki ho rê kerd mal, cı ra sevanê, na qesa ki wendoxi ve ho vazê. Na mordemi nostê ho ki niya name kerdo: ‘*Karê mordemi guni hacetê destê dısmêni nêbone*’. Sıma toa cı ra fam kerd? Qesê de Kırmanciye esto, vanê: ‘*Koŕ şiyo, çımê weşi ra mılıki kerdo.*’ Kam biyo dısmenê miletê ho, kam nêbiyo, meste-bêro bêli beno. Yanê kam dosto, kam dısmenê miletê hoo, nıka ra bêliyo. Seminarê Vakıfê Kölne de bêli bi (7.10.1995; niade Ware 9, Gucige '96, p. 84). Hama sevazime! Se ke Kırmanciye de vanê: *Ha vaze, ha vaze: ita ra çız, ita ra vız!* Dısmenê miletê Zazay (Kırmanci) zu niyo, dı niyo. İta vıreniye cêna, ha ca de vezîno. Taê biyê kermê zerê dari, wertê mordemunê ho de verva serbestiya miletê ho vezinê, biyê dısmenê miletê ho. Na lone cêna, ha lone ra vezinê. *Fekê kêři ki çüal niyo ke, gırêdime!* Tayine rê Tırkêni biya řirên, tayine rê ki Kuŕêni. İê ke Tırku rê mılışêni kerde, peyniya dine ki bêli biyê, iê ke Kuŕu rê bi mılıs, halê dine bêli bi. Taê ki hona cı ra mırd nêbiyê, vanê ‘tenêna mılışênia sari bıkeme’. Kuŕi ça eve ho ninê verva Kırmancu/Zazau nêvezinê ke, piyakerun u xızmekarunê ho çız kenê, verdanê ra ma ser? Xızmekarê Kuŕu, Kuŕi ra *dayina zêde* benê Kuŕi ke, sola cı ra aferin bıcêrê. Se ke Kırmanciye de vanê: *Torzê şiyo gême ke dare bıbirno; dare vato: ‘Tı nêşkina ma bıbirnê; dımê to ki ma rao.*’ Nıka biyo na fênde. ... Mı zof sarê sıma dezna, qusır de niya medê, honde beso; caverdime, bême mesela ho ser.

6. Lezê serbestiye de wertê Zazaun/Kırmancun u Kırdasu/Kuŕu de hurênaisê musavêni

Ez kulturê Kırmancki/Zazaki de hata nıka ki wertê edebiyatê feki ra, yanê sanık u meselun u zovina tore edebiyati ra, caê lawıku dayina berz cên. Çıke lawıke de dı şinati řesenê pê.

Kılame ve qeyde ra. İson sanıku ya gosdano, ya ki waneno. Hama yê lawıke heni niyo. Zu lawıke vano, hazar mordem eve meraq gosdano; lawıki gosedari rê zof teşir kenê. Hem finê huayis, hem ki finê bervis. Karo siyasi de teşirê lawıku zofo; qewete danê cı.

Naê ra ki bêli beno ke mı ve ho, xelesa miletê Kırmanci/Zazay wastêne. Seweta na hedefi karê zon u kulturî kerdêne. Hama na lezê demokrasi de taê çiyê muhimi, çiyê ke identita u şaxsiyet danê miletê Kırmanci/Zazay çine bi:

Gramerê Zonê Zazaki,

Tarixê Miletê Zazay/Kırmanci

Mı analiz kerdêne, a netice ra gore ho ve ho vazife dênê ho: ‘*Ez gêreke zu Gramerê Zonê Zazaki hazır kerine*’. Heya, mordem zonê ho qesey keno, hama qeyde u qanunê dey nêzono (eke nêmisı tavi). Hem ki eve gramer identita zu miletî ispat bena. U milet (‘halk’) cı ra qewete cêno hesarê ho beno, wairê identita hoa kolektife vezîno; dıma ki haqa demokrasi wazeno, seweta guretena na haqe, seweta serbestiye lez keno, beno qeweta siyasiye.

Kırdasu/Kuru dı kıtavê Zazaki 1975 de dest na ro ser, nêveti Ez hona Berlin de Universita Tekniki de televe biyo. Mı seıra 1975 ine de zu Gramerê Zazaki, eve izahatê Tırki kerd hazır. Mı zu ki kıtavê de Samad Bahrangi, *Moso Şiao Qızkêk* (Der kleine schwarze Fisch) çarna ra Kırmancki/Zazaki. Hurdi kıtavi teslimê naskerdoşu kerdî, eke berê, Anqara de mordemunê Özgürlük Yolu dê, uza yayın kerê.

U waxt Kemal Burkay Anqara ra mı rê dı rey eve taine xevere rusnê ke, ha ewro vezeme, ha meste vezeme, ha bêro, filan bêvan. Na meste u befoê Kemal Burkay ve mordemune dey ra nêqediya; waxt ame vêrd ra şî, bi 12 seîri. Hama wertê na seîru de ki ine çond kıtavi eve Kırdaşki veti, pêro meydan derê. Siyasetçiunê Kırdasu şövenistêni kerde, i dı kıtavê Zazaki berqesta nêveti. 1987 ine de na kıtavi peyser ardi, Berlin de day mı. Êlçiyo ke kıtavi mı rê ardi, hona ki vake: *'Eke wazena torê yayın kerime?'* Mı ki va: *'Zamet mekerê! Sıma, des u dı seîri hode vındarîne yayın nêkerdê, niyara tepiya ki lozımıya ho çina.'* Waxto peên de çond reyio ke qazantun u dergiune Kuru de, hem ki eve qeseykerdena K. Burkay heşiuon pê ke (eve vatisê Usxanê Cemali: U. Cemali ke mesela Zazau Berlinde zu cemat de pers kerda, marte 1996), qal ardo ra mı ser, vato *'Zılfî ve ho nêwasto ke, ma kıtave dey vezime. Ma ra bırıyo ra şıyo Zazacêni keno ...'* filan bêvan. Haqa kıtavunê Zazaki de ita wendoşî ve ho êndî qerarê ho cı de. Ma K. Burkay ke heni vano, riye ho nêdezeno, ez cı ra sevazine, tı vana çerme gayio. Yanê siyasetçiunê Kırdasu/Kuru ra gore *Kürtçêni* helala, *Zazacêni* herama.

Ez ita qalê zu qesa muhime bikerine ke, wendoşî bızonê. Waxto ke K. Burkay Mamekiye de bi, ma rêê rastê zuvini bi vi. Mı u Dêrsımız zonêne, Kırmanc/Zaza saykerdêne. Tenê ki na riwal ra tivarê mı cı rê bi. Hama waxto ke mesela na hurdi kıtavunê Zazaki veziye, ez hona ginune po ke, mordemê K. Burkay'ê ke ma piya siyaset keme, eve dı riyê. Verê isoni de zovina, peê isoni de zovina qesey kenê. Mı ki ho ve ho vatêne, 'ni zırıê, cüamerdêni tey çina, eve tore tore fênde, eve fıızılêni u mızaurêni, eve dısmênêni haqa mı de propaxanda kenê. Pêro zu fek ra vanê: *'Zılfî, Zazacêni u Elevelicêni keno.'* Mı ki u waxt raşti ke na meseley müdafa kerdêne. Mı va 'ala rêê K. Burkay de qesey kerine, uza ra tepiya qerarê ho dan cı.' Waxto ke 1979 de Frankfurt de 'derneği' amey pêser, Komkar na ro, K. Burkay ki ame vi. rêê ez ve dey ra piya şime tever, ma na meselu sero qesey kerd. Ma ke tenê qesey kerd, peyniyede mı qal ard ra *Mesela Zazay* u *Mesela Elevelicêni* ser. Mı va 'hetê zoni ra qazantu de, sewunê kulturi de, Zazaki u Kırdaşki musavi ('eşit') bo. Yanê lete ve lete. Haqa nüfusê elevi müdafa kerime, tomete nêkerime. Ey ki vake ke:

'Biz böyle yaparsak ötekiler kızar!'

Yanê red kerd. Mı ki ho ve ho vake:

'Haa, dêmake coka vato 'balık baştan kokar.' Sıma rê oxır vo. Alaqa mın u sıma niya ra tepiya çinal!'

Ez sas biyo ke, zeîê ho ça Zazaki/Kırmancki rê nêvêseno; eskera nê, hama bınê deşti ra verva cı vezino? Mı kokımun u zonaaxu ra pers kerd ke, K. Burkay ve ho Kırdasunê Muxundiye rao. Tavi ke dey rê Kırdışı/Kurî dayina nêzdiyê, Zazaki ro cı wes nino. Nıka mesela tenê biye aîêze. Coka vato: *'Her vas koka ho sero îoeno.'*

Mı alaqa ho indi cı ra bınê, çike her çi bêli bi ke, Kırdışı/Kurî, bınê çı namey de benê bîbê, sosyalist vê, qominist vê, nêzon çı u çı vê, ma nêwazenê.

Kurî ve xızmekarunê hoê Kırmanci/Zazay ra mı ra vanê ke, 'Zılfî filan bêvan Komel de gureo'. Komel çiko ke, ni çımê ho de honde kenê berz? Saê ke çıvao! Mesela, mesela fikirîya. Mordem ke zu fikirî sero ame hurê, komelê nano ro, piya gureeno; nê nê ke qesê de huyo wertaş ke çine vi, zuvini rê tivar nêkerd, xaymêni kerde, u waxt ki tavi ke beno ciya. Qey, na siyaset-kerdene hora tek teyniya na Kurun u xızmekarunê dine sero tapu biya çiko? Mordemê ke, ma dina ro cı salıx dêne, nıka ustê ra, i rae mısnenê ra ma!

Ez ke harekêtonê siyasetu de gureune ki, seweta Kuru nê, *seweta serbestiya miletê ho* gureune. Kuri ki oncia seweta miletê Zazay nê, seweta miletê ho gureay. Hama, pilunê ma tecrübê ho ra gore daima vatêne: *Kuri ma de bira nêbenê. Î zovina miletê, ma zovina miletîme.* Îê ke serunê mide vi, ma u waxt gos ro ser nênenê, inam nêkerdêne.

Wertê qal u qirê siyaseti de ma 5 serî zuvini fetelna (1974-79). Mî ho ve ho vatêne ‘Zazay/Kırmanci ve Kırdası ra benê musavi (‘eşit’), piya siyaset kenê.’ Kuru ke sayiya Kırmancu/Zazau de poştia ho kerde qewine, zon u kulturê ma rê bînê deşti ra dîsmênêni kerde.

Wertê na 5 seru de ine nêverda ke, sewunê Berlîni de ez zu lawike eve zono Kırmancı/Zazaki vazine. Serâ maa peêne de, waxto ke ez ve olvozunê hora cî ra biriyêne ra, nine Kiamil Yeşilgöz ardî vi, verva mî vetêne.

1980 de, sewa Newrozi ke organize kenê, salonê Universita Tekniki de, eve vatena naskerdoxê mî Hesên Yeşili gosdari lawikunê Kırdası gosdanê. Sıra ke yena Kiamil Yeşilgözi, gosdari urzenê ra sonê, salon beno tîp tîl, teyniya îê ke Zazaki fam kenê, d’irê teney dine ra manenê. Hesên Yeşili vake:

‘Ma heni qariayme ke! Ma lawikê dine gosday, sıra ke amê zonê ma, pêro îemay şî tever. Mî va ‘hora şêrine, na tomîr destê Kiamili ra bicêri, qafike de pirodi’, vazî ‘isê to wertê na Kuru de çiko?’’

Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zuvini ro

Verva zon u kulturê Zazay/Kırmanci wertê her komelê Kuru/Kırdasu de şovenizm ve dîsmênêni ra estê, rêw rêw qewxa u hurênais vezino. Na hadiseu ra qalê züy bikerine. Olvozunê minê Dêrsımızu ra Ali Tali zomonê komelê DDKD de bi, Berlîni de mî rê na mesela qesey kerde:

“Ma rözê sewa Newrozi kerdî vi hazır. Mî ki zu lazeko de Dêrsımız ardî vi ke, u ki sewe de eve Zazaki/Kırmancı lawiku vazo. Ma ki sahne de, peê perda derime. Mî veng da ra lazeki ard ke, şêro sahne veziyo, vazo. Mî niada ke olvozunê maê i waxti ra zu Kuro de Mardinız, Agit, ame, vake, ‘bu kimdir?’ Mî vake ‘Zazaca türkü söyleyecek’ (Ali Tali Kırdası nêzono, Z. S.) Agit qira mî ra, vake:

‘Sen Zazacılık yapıyorsun!’

A, çituri ke heni zırça mî ra, mî tekê dê piro, da ve hard ro. Milet hetê veri de proqram gos dano, ma ki peê perda de seweta Zazaki zıng u tıng dame zuvini ro. Nêzdiyê mikrofoni derime, rapetape sona mikrofoni, millet veng dano, vano: ‘U çiko, çıvao? U senê vengo yeno?’ Meselê nianêni hona zofê, eve vatis nêqedinê.

Lezê siyasetçiuê Kuru, lezê miletê Kırmancı/Zazay niyo

Mî niada ke, raşti ke Kuru de biraêni nêbena, bime ciya, her kês ra ho ra şî. Î ra ho ra, ez ra ho ra. Ezê ho awa nawa, miletê ho rê indi *baxse* gurean. Haqa kêş ki çina ke, nae ma rê tomete kero! Haqa kêş ki çina ke, miletê Kırmancı/Zazay eve zor Kur kero, cî rê *siyaseto baxse* tomete kero. Mîto Kırmancı/Zaza ki mecbur niyo ke, bînê bandıra kêşî kuyo. Noskar u siyasetçiyê Kırmancı/Zazay, îê ke serbestiya miletê ho wazenê, i ki nêwazenê ke, miletê ho heşirênia Tırki ra bixelesnê, na rae ki bînê bandıra Kuri/Kırdası kerê. Serbestiya ke kêşî sero tapu nêbiya, malê piyê kêşî niya, haqa miletê Kırmancı/Zazaya.

1982 de ke Paris de Enstitüye Kurdi na ro, seweta tespit kerdena elifbey ez ki dawete kerdune. Serunê ‘80 ine de xelê çî vuriya. Naine ra zu ki, nostisê mino ke *Hêvi* 1, 2 de (Paris) veziya, u bi. Çî ke makalo ke veziya, pêro piya 54 pelgi vi, hem wertê Kırdasu de, hem ki wertê Kırmancı/Zazau de, heni taxvin kan ke xelê teşir kerd. Kırdasu ve ho mî rê qesey kerd ke, taê cî ra qariye ke, Zazaki ça zêde kerdo cî. Kemal Fuatê Soranîzi ki, makalê ho de, u dergi de nosto ke, *‘nostena Zazaki ve zeraro, teyniya zonê folklori bîmano!’* (*Hêvi* 1, p. 186-185). Yanê vano ‘qe nênoşiyoy!’ Berlîni de ki taê şovenistê Kırdasunê Şêvazî (Hesên Yıldızı) mî ra qariay, vake:

‘Neden Kürtçe öğrenmiyorsun, gidip Zazaca yazıyorsun!’

‘Tu ça Kırdaşki nêmişena, sona eve Zazaki nosena!’
Çı şovenizmo, çı dısmênênîya!
Mı ki va: ‘Mecburmuyum Kürtçe öğrenmeye?’

6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais

Mı Berlin de *Volkshochschule* rê müracat kerd ke, qursê Zonê Zazaki rakerine, mı rê cüav da, vake:

‘Zazaki lehçê de *Kurdisch*’iyo. Zu qursê *Kurdisch* nao esto, u beso!

Ez Berlin de şıyo Enstitüye İranistiki ke, zonê Kırmancki /Zazaki sero bıgureine; uza ki Kuşunê Soranîzu ra Omari kerdo pîrê zuru, vano nata *lehça*, bota *lehça*. Na tercübe ra tepiya ez amune na fikir ke, eve na sanika *lehça* Kuşî her ca ra ma kenê tomer, her çêver ma sero cadanê; her firsat de inkarci u lehçeciye Kuşu/Kırdasu vîreniya ma bîrnenê.

Ez ho ve ho amune na netice ke, ma ke eve *lehçe* şime, siyaset de daima keme vind. Meste beşo Kuşu ke haqa ho gurete, ma oncia destetol vezime.

U waxt ez Universita Teknik de koti vi Enstitüye Lenguistiki, doxtora Gramerê Zazaki sero gureêne. Mı alaqa ho Kuşu ra bîrîna vi, savrê mı tenê bi vi hira. Na hurênais u qal u qır ra tepiya, mı olvoze ho niya kerdene temey:

Niyara tepiya *lehçe* mevazê, *zon* vazê. Zuyo ke zon u kultur u siyasetê mîletê Kırmancki/Zazay sero wazeno ke bıgureo, xızmete bıkeru, hata alaqa ho şovenistinê Kuşu ra nêbîrno, *baxse* nêgureo, nêbeno. Mordemo ke na meselu sero gureeno, gêreke *giredae* nêbo, *baxse* bo.

7. İnkarcênî u lehçecênî

İta de lozımo ke ez vîrende ferqê ilım u siyaseti bêli kerine, uza ra tepiya sıma rê vatena alımunê zonun u siyasetçi sero qesey kerine. Çıke zonaena na ferqi zof muhıma. İlim ve ispat yeno meyda. Siyaset ki eve iddia. İlim de ispat sero, siyaset de heni niyo.

Alımê ke zu mesela sero qesey keno, gune a qesa ho ispat kero. Hata ke ispat nêkerde, qewul nêbena, qıymetê de ho çino. Hama fikirune siyaseti de heni niyo. Fikirê siyasetu iddia seroê ke, ni rast ki benê, xelet ki benê. Temelê siyasetu ideolojiyo. Zu ke eve na ideoloji vazo, ‘hawa ra kutık lawenê’, ‘tolıvê’ na siyasetu ki inam benê. İdeolojiyê dini de xocey vanê ‘sıma ke niya bıkerê sonê cenet’, tolıvi inam benê.

İdeolojiunê siyaseti de ki niya ro. Na ideoloji çı benê bıvê; rastki vê, çepki vê, dinci vê, karakterê pêroine na het ra zuyo. Qeydo de bin ki nao: İlim siyaseti serao. Ya ki eve zovına vatis, siyaset ilım ra cêro.

Taê naê qewul kenê, hama taê estê ke, ni leto zêde siyasetçiyê, ‘nê!’ vanê. Ma her çi zoneme. Yanê ilımı rê hurmet nêkenê, ilım saynêkenê. İlim ke vano, 2 ve 2 keno 4, hama siyasetçi iddia kenê ke, ‘nê’ vanê; ‘dı ve dı keno 5!’

Alımunê zoni tarıxê zonunê İranki de caê Zazaki bêli kerdo ke, eve ferqê hususiyet u strukturê gramerê ho, zovına zonu ra bîrino ra. Cokao ho ve ho zu zono (O. Mann, K. Hadank, P. Tedesco, V. Minorsky, G. Morgenstierne, I. M. Oranskij, J. Blau u iê bini, n. cêr: literatur). Hama Tırki vanê, ‘*nê, nu zu lehçê zonê Tırkiyo*’. Siyasetçiyê Kuşu ki vanê ke, ‘*nê u lehçê de zonê Kırdaşkiyo!*’ Nıka dewleta Tırki hetê ra, siyasetê Kuşu hetê ra zeleyiyê yaxê ma ra, Zonê Kırmancki/Zazaki ve mîletê Kırmancki/Zazay ra kêlaponçe kenê. Ma ki werte de sas bime. Dêma ke, dostê maê Tırki ve Kırdaşî ra ma sero kotê tê. Halvı ki postê ma sero danê pêro, xevera kêşî cı ra çına. Çıturi ke dı vergi bınatê bize sero gîrenê ra zovını, ya ki dı mordemi zu hêgay sero danê pêro, heniyo. Hama ilımı ra gore ki bêliyo ke zono Kırmancki/Zazaki ne Tırkiyo, ne ki Kırdaşki. Eve na durım ki, mîletu Kırmancki/Zaza ne Tırko, ne ki Kırdaso (Kuşo).

Siyasetçiyê Tırk u Kırdasî/Kuşî leto zêde na eserunê alımu naskenê. Hama berqesta qal nêkenê, gos ki pa nêkunê; mîleti rê eskera nêkenê, mênkia cênê ke, kêş sola cı ra xeverdar

nêbo, nêmisô. Eke mîsa ki, raa ho vezeno kêşi rê şüane nêbeno, beno axaê serê ho. Halvî ke, Tırk ki zonenê ke zonê Tırki ve zonê Kırmancı/Zazaki ra zu nêbeno. Kırdası/Kurî ki rînd pê zonenê ke, zonê Zazaki u Kırdâşki zu niyo, ciya zonê.

Cirano ke poştia ho kerda qewine, yeno çım verdano hêgaê ciranê ho, vano: *'nu hêgaê mino, tı colegê/morevaê mina, ez ki axaê tuyo!'* Wairê hêgay ve ciranê zorbaşı ra kunê tê, êndi kami ke zor kerd.

Mîleto Kırmancı/Zaza ke hata nıka bêwair nêmendêne, yanê *temsîlcênia ho* siyasiye ra ke morım nêmendêne, ciranunê zorbaşı ki niya sero hukım nêkerdêne. Hama na ki esta ke, ne lezê demokrasi qedino, ne ki rozi qedinê. Axırî rözê yena ke, na mîlet ki zê nıkay malo bêşüane nêmaneno. Organizasyonê hoê siyasi ano meyda, eve a qewete haqa ho, hêgaê ho qori keno.

Na durım ra gore, mordem gune dı meselu têwerte nêkero. neticê ilımı ve iddia siyaseti ra.

7.1 Peyniya lehçecêni asimilasyon

Siyasetçiyê şovenisti zovina zon u kulturu ra has nêkenê, wazenê ke i mîleti biarê zon u kulture ho ser; hama heto bin ra ki wazenê ke zon u kulturê i mîletê binedeşti ki wedariyo, vindi bo.

Seweta ney çı lozımo, çıturi i mîleti bıxapnê? Na 'derd'i rê *sanıka lehça* dermana. Eve sanıka lehça u mîlet kuno hewno xori, malê ho, haqa ho, serbestiya ho ho vira keno, beno kole. Lehçecênia siyasiye İran de ki esta. İran de mîleto Fars hukım keno, zonê hukımdari Farskiyo. Hama İran de xelê mîletê bini estê ke, hokmat zonunê ine rê vano 'ni lehçê Farskiyê, ma ki bırayme.' İne ke ho rê haq u demokrasi wast ki, vanê 'sıma ma kenê letey'! Yanê lehçecêni, zu siyaseto de şoven u asimilasyonciyo.

7.2 İnkarcêni u lehçecênia Tırki

Tırku 1921 de şindorê dewleta ho ont, hokmatê ho na ro. Eke hona tengede vi, mîletunê binu ra (Kırmancı/Zaza, Kırdas/Kurî, Laz, Çerkez) vatêne 'bıra'!

Hama poştia ho ke kerde qewine, bıraêni qediye, na rae ki vake 'Tırko'!

Pilanê Tırku rew ra hazır vi ke, eve çı tore resenê hedefê hoo siyasi. Hama hata u hedef cırê poştı lozım biye. Yê taê mîletu hemgê kerd fek ra (yanê cınê da), pê xapıtı. Tenge ra ke xeleşıay, koti hirayie, na rae ki siyasetê asimilasyonu vet: Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi (1932), filan. Zu kıtavo muhımo ke, siyasetê asimilasyonu ano ra zon nao: M. Rıza, Benlik ve Dilbirliğimiz, İstanbul 1933. Qesê veride niya noşino:

"Benlik ve Dilbirliğimiz hakkında birkaç söz

Büyük Gazi ve yüce kurtarıcımızın açtıkları parlak çığırda öz dilimize doğru yürürken bir çok soydaşlarımız hâlâ türkçe konuşmuyorlar. Millî benliklerini unutarak veya bilip duymuyarak millî çığırdan sapan bu soydaşlarımızı doğrıyü söyleyerek ve göstererek millî birliğê çağırmaq her Türkün borcudur. Şu küçük kitabın bu millî borç payımı ödiyeceğimi umarım.
3-9-932

Piyade Miralaylığından Mütekait

M. Rıza"

M. Rıza pelga 5 ine de sevevê siyasetê asimilasyonu, yanê *siyasetê Tırk-kerdene*, niya ano ra zon:

"Yurdumuzda birçok soydaşımız hâlâ türkçe konuşmuyor, yad diller söyleşiyorlar. Bu hal açılmak, deşilmek istiyen millî bir derttir. Bir millet varlığını benlik ve birlik kuvvet ve derecesile gösterir ve yaşatır. Bu asırda millî varlıklar dil, millî duygu, dilek <ülkü> birliğine dayalıdır. Bunların en başı ve göze görüneni dilbirliğidir. Dilde birlik olmazsa diğerleri kolay

ayrılır. Millî varlık ufak bir çarpınma ile dağılır ve parçalanabilir. Yakın tarihimiz bunu açıkça gösterir.

Yurdumuzun birçok yerlerinde en ziyade şark ve orta Anadoluda dil, ad ve belki de duyguları yad, halk kümeleri görülür. Bunlar bu kitapta yazılı bir çok sebeplerden millî birlikten ayrılmış ve yadırganmış öz türk ve türkmenlerdir. Kendi soyumuzdan olan bu halk kümelerinin çoğunu hâlâ Kürt die ayrı bir varlık olarak tanır ve biliriz. Bir kısmına Lâz deriz, ötekileri Arnavut, Acem diye irer yadırganız...”

Îe ke gêreke Tırk bê, bıwanime, ala kamê (p. 10):

"Yurdumuzda yabancı dil konuşan soydaşlarımız, Kürt denilen dağlı Türkler, Lâz ve Gürcüler, Girit ve Epir Türk muhacirleri, Arnavutluk ve Bosna mültecileri, cenupta bazı halk kümeleridir."

Bıra Tırko asimilasyonci eve zono nerm moşi dayi lone ra vezeno, her 'saşedezi' rê axırı dermanê vineno. Nıka sıra amê 'dağlı Kürt kardeş'i (p. 15):

"İngiliz lûgatleri de Kürt kelimesini eşkiyalıkla müteradif kaydederler. Şu halde dağlı Türk kardeşlerimize Kürt Kürdo demek hem nezaketsizlik ve hem de milliyetimizde ikilik ve ayrılık ifade etmesi itibarile vatan aleyhine hareket olur. Dağlı ve şehrli Türk için Kürt sözünün unutulması millî bir borçtur."

Bıra Tırki hao 'Kürt' axırı yasax kerd, nıka gamêna ravêr sono, niadime ala na rae se vano (devamê pelga 15 ine):

"Dağlı Türk kardeşlerimizin kendi öz dilleri olmıyan kürtçeyi artık bırakmaları ve esas ana dilleri olan türkçeyi aşiret ve boyları arasında yaymaları zamanıdır."

Bıra Tırki 'Kürtçe' dard we, nıka ki na 'Kürtçe' ala çiko çı niyo, tenêna bıwanime (p. 16):

"Kürtçe Kurmanç ve Zazaca diye ikiye ayrılır. Kurmançca umumidir; Zazaca Genç, Kulp, Diyarıbekir ve etrafıle Siverek, Palo ve Dersimde Zazalar arasında söylenir. Zazalar Lo Türklerinden Dömbeli-Yezidi soyundan ve Hati-Haltı ölküsünü yaşatan eski Türklerdendirler. Dilleri de aslını değiştirmiş çok eski bir türkçedir. Kürtçede birbirinden ayrı muhtelif lehçeler vardır.

Eski türkçe ve yeni farsî sözler bütün lehçelerde birdir. Dięer dillerden alınan sözler her boy ve oylumda başka başkadır. "

Bıra Tırkê Miralay M. Rızay ke 'Kürt kardeş' çerexna ard, nıka ki sıra amê inkar kerdene (devamê pelga 15 ine):

"Kürtçenin tarihi yoktur. Çünkü esaslı ve başlı başına bir dil değildir. Ayrı dillerden zamanla bir araya yığılmış sözlerdir."

Bıra Tırko Miralay M. Rıza, her ke ři ravêr sono, aslê 'Kürt kardeş'i cı rê tarif keno, bıwanime, ala beno koti ra girê dano (p. 23):

"Dersimliler Zazadır. Bunlardan Hormik, Çarikli, Lolan aşretleri soyca Türk olduklarını bilir ve söylerler. Eskiden Dömbelilerle meskûn İranın Seymen Ova halkının Dömbeli-Zaza-Yezidi Hatayinejat olduklarını ve havalıye Türkistanı İran denildiğini Cihannüma yazıyor.

Bütün bunlardan anladığımızın kısacası bu gün kürtçe konuşan halkın asıl ve soyca tamamen Türk oldukları ve bunlarda Türk ruhunun muhtelif an'ane ve ölkü-mefküre halinde hâlâ yaşadığıdır. Şu halde bugün kürtçe diye söyleşen halkın Türk olduklarına ve Kürt adında ayrı ve başka bir millet ve milliyet ve buna ait bir işaret dahi bulunmadığına şüphe kalmamış olur."

Sıma di? Peyniya inkarcêni u asimilasyênîa ke vanê, niyara. Bıra Tırk, 'soydaş'un u 'kardeş'u tek ve tek, çituri werte ra dano we! Çımê Dêrsımızu ve roşti vo, hao aslê ho ki indi mısay. Hama ho vira mekerê, penco zu 'Yezidi' yo, eve xêr vo. Na 'Yezidi' mı rê toa bêaxki nino, se ke 'bıra Kur' ki 'bıra Tırk'i ra mıso, u ki gêgane noseno ke, Dêrsımızı 'yezidiyê'.

Sarê teveri yeno, ma u piyê ma ro ma salıx dano.

Bıra Tırkê ‘tolivê Gazi’ postê miye onto ve ho, koto ra wertê ‘kardeş’un u ‘soydaş’u. Qesa peêne de niya girê dano piro (p. 61-62):

"Göz bebeğimiz Ulu Gazimizin açtıkları parlak dil yolunda öz dilimize doğru gidişimiz hiç şüphe edilmez ki dil sevgisini bütün halka yayacak ve gün geçtikçe artarak bizi kutlu bir dil birliğine ulaştıracaktır."

Yanê kam ke bi Tırk, indi reseno mîrodê ho, sono cenet. Nıka xeal kerime. Asimilasyonciun u rasistunê Tırku na pılanê qırkerden u wedardaena mîletunê Anadoluye, tarixê nostena na kıtavi 1933 ra ve nat, hata koti berd, tenê biarê ra çımunê ho ver.

İdara Tırki vake ‘*Mîletu Tırk hukımdaro, sîma ki pêro piya gêrek Tırk vê. Ao ke Tırkêni qewıl nêkeno, haqa de dey çina.*’ Mîletunê Laz u Çerkez u Aravi tenê ho lewna, hama oncia vengê ho bırna. Tek teyniya mîletê Kırmanci/Zazay ve mîletê Kırdası/Kurî heşirênia Tırki hata nıka qewıl nêkerde, daima verva cı lez kerd.

Bıraê Tırki 1921 de çü guret sero vînet. Niada ke ni ve çü nêvîndenê. 1980 ra tepiya ki, *Sanıka Tırkêni* ke tey kar nêkerd, na rae ki *sanıka lehçecêni* vete. Sanıka lehçecêni de vazino ke ‘*ha Zaza Türkçesi, ha Kurmanc Türkçesi, ge dağlı Türk, ge ovalı Türk, nata Türkçesi, bota Türkçesi*, filan bêvan.’ Dewleta Tırki axırı xelê seri na sanıka vate. Niade ke deee! Kês pê na sanıka hewn ra nêsono, teseliya ho ke biriye, êndi texeliay, serê seña 1992 ine de tove kerde. Heya, sanıka ho tove kerde, hama çımê ho tepiya mal u milkê xezna Kırmancu/Zazau dero.

7.3 İnkarcêni u lehçecênia Kurî/Kırdası

Vanê ‘*hengure hengurede niadana, bena şiae*’. Tı hêni zonena, ‘bıra Tırk’i ve ‘bıra Kur’i ra zuvini kerdo temey, zonê Zazaki kerdo lehça zonê ho, her kês hetê ho ser onceno.

1. Alimê zonu Karl Hadank eve vazifê Akademiyê İlmê Prusya sono Suriya u İraq ke, zonê Zazaki u Kırdasıki sero materyal topkero, sero bigureo. U waxt bıraê Celadeti, Kâmran Ali Bedirxan Berlin de vi. Eve vasita dey sono Şam, leê Celadet Bedirxani. Mesela zonu sero yenê têlewe, qesey kenê. K. Hadanki naê sero defterê ho de niya nosto:

*"Am 28. November 1932 sagte mir der Emir (beim gemeinsamen Abendessen im Hotel), es kämen mitunter kurdische Hirten aus Damaskus, um Schafe zu verkaufen. Jetzt seien zwei Zâzâ-Schäfer aus Palu hier eingetroffen. Der Schafhandel sei im wesentlichen in der Hand der Kurden. Als ich den Wunsch äußerte, mehr Zâzâ-Proben kennen zu lernen, bog er ab; offenbar waltet hier bei ihm nur doppelte Rücksicht im Spiel, vor allem im politischen - der Emir rechnet die Zâzâ zu den Kurden und möchte sie alle kurdisiert sehen - und vielleicht auch eine persönliche: er sieht es wohl nicht gern, daß ich ein so lebhaftes Interesse für das Zâzâ zeige. Ob er wohl die Absicht hat, selbst über das Zâzâ zu schreiben? - Mir ist sehr bald klar geworden, daß wir von verschiedenen Seiten aus Sprachstudien betreiben und daß unsere Standpunkte sehr voneinander abstehen. Der Emir bleibt immer ein praktischer Politiker; er ordnet die Sprachbetrachtung der Politik unter, während ich die Politik ausschalte und rein sporadisch verfare."*¹

‘28ê ekime 1932 de, Emiri² mı ra vake ke (waxto ke ma otelde piya samia ho werde), ‘taê şüanê Kırdi Sam ra amê ke, miyu birosê. Nıka dı şüanê Zâzâ Paloyızı amê ita. Tecirênia miyu leto zêde Kırdi dest dera’ Mı ke vake ‘ez leto zêde materyalo Zazaki wazen’, ey red kerd; heni oseno ke, eve ho dı hetu ra mesela rê diqat keno, leto zêde siyaset ra goreo: Emır Zâzâ Kırdi ser say keno, wazeno ke pêro Kırdi bê³; belkia ki mesela de şaxsiye ki bena: ero cı wes nino ke, ez seweta Zâzâki honde ban alaquadar. Acava ya ki eve ho wazeno ke, Zâzâki sero bınoso? Mı rê rew bi arêze ke, ma ve zovina tore zoni sero gureeme, hem ki fikirê ma

¹ K. Hadank, Nachlaß, Staatsbibliothek Berlin (W), H 4,1, pelge i.

² C. Bedirxan, ho çê pasay saykenê, coka ho verva sarê bêaxki eve *Emir* 'Fürst, Prinz', 'Prens, Lazê Pasay' name kerdêne.

³ Mı cümle kerd qolınd, Z. S.

zuvini ra zof düriyê. Emir ve ho siyasetçiyo de pratiko; eve ho karê zoni siyaseti ve ra cêno. Ez ve ho ki, siyaset caverdan, heni harekêt kan.’

Dêmake inkarcêni u lehçecênia Tırki u Kuri/Kırdaşi saê ke zu tarix de pêda benê: 1933 de M. Rıza, 1932-33 de C. Bedirxan. Nu zu tesadüf niyo. Hora çimê siyasetçiunê Kuru/Kırdaşu Tırku de bi. Îne ke se kerdêne, nine ki i texlit kerdêne. Mesela hetê reformê alfabey de ki heniyo. Hokmatê Tırki 1928 de sistemê herfunê aravki dard we, sistemê latinki na ro. Îne dîma ki C. Bedirxani texlit kerd, Kırdaški ve herfunê latinki nost. Seweta lehçecêni ki heniyo:

"der Emir rechnet die Zâzâ zu den Kurden und möchte sie alle kurdisiert sehen"

‘Emir Zâzâu Kırdu ser say keno, wazeno ke pêro Kırdi bê’

2. Siyasetçiyê Kuru Celadet Bedirxan, se ra 1933 ine de, Sam de Mewlîdê Zazaki yayin keno. Hetê peyde, pelga qapaxi sero, eve herfunê aravki niya nosto:

مولودانبی

Mewlûdâ Nebî

بیبیا پیخمبر

Bîyayîşâ Pêxember

بکردی یا دولمی ، زاراوایی سیورکی

Bı Kurdîyâ Dûmilî, zârâwâyê Siwerekî

Hetê veri de ki eve Fıransızki niya nosto:

MEWLÛD

Poème de la naissance du Prophète

En langue Kurde, dialecte dumilî (zaza)

parler de Siwerek

...

Çapxana Tereki

ŞAM 1933

Îta ra oseno ke, C. Bedirxan vano *Bı Kurdîyâ Dûmilî* ilmwd aİdrkb ‘eve Kurdkiyo Dumilî’, *dialecte dumilî* (zaza) ‘lehça Dumilî (Zazay)’. Yanê ey ve ho ki zonê Zazaki kerdo *lehça, ya ki ‘dialecte’*.

3. Malimê Kuri/Kırdaşi se vanê?

Malimê Kuru/Kırdaşu 1985 de München de eve yardımê sendika GEW (Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft) yenê pêser, mesela zoni sero qesey kenê. Uza asimilasyoncênia ho indi *eskera ilan kenê*. Na konferanşi sero ki zu dokumentasyon yayin kerdo, tede niya vazîno (p. 3)⁴:

"Man müßte so die Zaza zur Übernahme von Kurmanci motivieren."

‘Mordem Zazau gêrek heni teşvik kero ke, Kırdaški qewul kerê.’

Yanê malimê Kuri/Kırdaşi Zazaki nêwazenê; niyetê ho anê ra zon ke, werte ra wedariyo. Cor ki ma wend ke, ‘bıra Tırk’i ki peynie de niya kerd. Nıka ki ‘bıra Kuri/Kırdaş’ heni keno. Siyasetê Kırdaşu/Kuru sayia mîletê Kırmanci/Zazay de honde ravêr şî (Ziya Gökalp, Nuri Dersimi, Sait Kırmızıtoprak, Sait Elçi, Necmettin Büyükkaya u iê bini), poştia ho kerde qewine, i ki axaê hoê Tırki ra misay, nıka êndi mîletê Kırmanci/Zazay sero *eskera* hukim kenê ke, na mîlet sola haqa ho nêcêro, serbest nêbo, dine rê kole vo. Na dina niyara. Qesê de Tırku esto, vanê; *‘Köprüden geçinceye kadar, ayıya dayı de’*. Nıka ki biya fêndia Kırmanci/Zaza u Kırdaşi/Kuri. Mîleto Kırmanco/Zazao feqir çond zorbazu de ceng kero. *Lehçeciyo şovenist* zu niyo, dı niyo. Zuy ra xeleşino, teko bin vezîno. Vîreniya zuy bîrnena, zuyo de bin erzîno

⁴ Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

meyda. Siyasetunê Tırki lehçecênia ho tove kerde, hama 'bıra' Kırdasi/Kurî hona tewtê lehçecêni dero, kerdo ra cı, sono.

Tavi i ki axırı rozê Haq aqıl dano cı, tove kenê. Miletê Kırmanci/Zazay ke *temsîlcênia ho* *siyasiye* arde werte, mal u milkê ho rê wair veziya, u waxt teseliya ine ki kuna, eve ho tove kenê. Hama mal u milk u xezna Kırmanciye honde ke bêwair mendi, tavi ke çimê her kêşi tede maneno, wazeno ke kêrepul kero.

'Bıra Tırki' ho rê dı lehçey, yanê xezna kêrepuli ra dı hêsey vetı vi: Zaza Türkçesi, Kurmanc Türkçesi. Hama 'bıra Kırdas/Kur' dayina pêto, ey ho rê hirê hêsey vetê: '*Zaza Lehçesi, Guran Lehçesi, Lur Lehçesi*' ... filan bêvan: 'Hemu Kurdın' (pêro Kurdê) vanê.

Hama zu 'bırao Kurd' ke ust ra, vake 'ez ki zonê ho qesey kan, lawıka ho van, mektevê ho nan ro', na rae ki tey qarîne.

Taê meselê ke amey mı serde, mı hesnê, sîma rê tenê qalê ine kerine:

Ez ke seıra 1973 ine de Dormund ra seweta wendisê universita ame vi Berlin, gêgane şiyêne dernegê Türk Toplumcular Ocağı, yê mordemunê TKP (Türkiye Komünist Partisi). Î seru de ki, Tırkiya de hokmatê eskeria ame vi ser, xelê mordemi rema vi, ame vi Almanya. Nayine ra xelê teney ki TİP (Türkiye İşçi Partisi) ra bi. Wertê nine de Rahmi Saltıko Dêrsımız ki bi, ma gêgane, u derneg de zuvini diyêne. U waxt Ahmet Aras ki uza vi, eve ho idara TİP'i de bi. Ma rê piya feteliayme, tenê qesey kerd. Mı cı rê qal kerd ke, ez Gramerê Zazaki sero gurean. Ahmet Aras cêra ra mı vake: '*Ötekiler kızar!*' 'Öteki' ki yanê Kırdasu rê vano, eve ho ki Kırdaso. Manê ho ki, yanê vano 'ez ki verva cı vezin'. Ez sas biyo ke, nu gêrek sa bo, ça verva cı vezino, itiraz keno. Ala na 'sosyalistu' de niadê, çı mordemê tamaseê!

rozê ki sewa de Newrozi Bremen de biye, ez ki Berlin ra şiyoy. U waxt Şıvan (Perver) ki uza vi. Mı ve zu naskerdoxê ho ra qeseykerd, nu erziya werte, çalım kerd, vake: '*Neden Kürtçe konuşmuyorsunuz!*' Tavi mı ki nat ra perna ra ser. Mı va 'ez mecbur niyo ke, zonê to qesey kerine; tı zonê ho qeseykena, ez ki zonê ho qesey kan. U çiko!' Vengê ho bîrna. Hama peyniyede lawıka ke mı kasete ho de vatı vi, *Cani Cani*, bêxevera mı 'tırta', kasete ho de eve Zazaki vata. Tavi ke seweta haskerdena Zazaki niyo, menfaatê ticaretîyo.

Lehçecêni sero xelê çı qesey beno. Tore tore iddiay erzinê werte. Fikirê ke wertê siyasetunê Kırdasu de vazine, naê:

1. Ma na 'lehçu'ame pêser, cı ra zu zon vezeme.

Tavi ke çiyoy nianê nêbeno. Çike na 'lehçê' ke vazîne, hetê fonolozi u morfolozi u leksikoloji ra xelê ve ferqê. Coka kêş zonê kêşi fam nêkeno. Mordemi ke na zoni kerdi zê zuvuni, i zoni heni benê xırave ke, êndi kêş fam nêkeno. Na iddia nianêne xeleta. Rozê ke Berlin de zu cemat de, na iddia seweta Zazaki u zovina 'lehçu'nê binu mı ra vate, mı cı ra niya va:

Ma vazime ke heyay, ni hurdemêna 'lehçê'ê; de hayde, bêrê ma nine biame pêser. Ez zu cümleo de rêt sîma ra van, eve 'özne' u 'nesne' u 'yüklem' vo. Ney heni biarê pêser ke, zu Kırdas/Kurî ki sola fam kero.

Ez son mali.

Kırdas/Kurî na cümle ra teyniya qesê vîreni fam keno: 'ez'; çike qeso wertaxo. Hama qesê diyini, yanê 'son' i se kerime? De hayde, vazime ke Kırmanc/Zaza tove kero, 'son' nêvazo, 'terım' vazo ke, sola Kırdas/Kurî ki fam kero, hem ki sola zu zon vo.

**Ez terım mali.*

Zu Kırdas/Kurî na cümle çıturi fam keno?:

* 'Ben eve gidiyorum.'

halvı ke manê ho Kırmancî/Zazaki de vurino, beno:

'Ben davara gidiyorum'.

Ma na zu cümlo rêt de, tek zu qeso diyin vurına; oseno ke, heyay, hetê biçimi ra mordem qesu ra zuy vezeno, zuyê de bini keno cı, peyniya ho sebena? Kêş kêşi fam nêkeno, yanê zoni benê *xırave*.

2. Mı ke Basel (İsviçre) de *Tarixê Zonunê İranki de Caê Kırmancî/Zazaki* sero zu konferansê ho de qesey kerd (26.11.1995), mı zu *xerta zoni* mîsnê ra gosedaru. Na xerta de

mıntıqa ke zono Kırmancı/Zazaki tede qesey beno işaret kerdı vi, zu ki namê sukun u qezu tede noşıyo.

Zu erziya werte, vake *'o bölgeye neden Kürdistan diye yazmamışsın'*? Tavi ke, *welatê her mileti, eve namê i mileti darino we*. Welatê miletê Aravi ra Arabistan vazino, yê Yunan-i Yunanistan, yê Bulgar-i Bulgaristan, ... filan. Welatê miletê Kırmancı/Zazay ki gêrek eve namê ho wedariyo. Coka namê welatê miletê Zazay/Kırmancı ra 'Kürdistan' vatene, qe nêbeno. Kuři/Kırdaşı ke welatê ho ra henı vazê, beno. Hama haqa ho çina ke, welatê miletê Zazay/Kırmancı ra 'Kürdistan' vazo. Mukayesê zonê Zazaki ve zovina zonunê İranki ra biye, her kêşi eve çımunê ho di ke, raşti Zazaki ve Kırdaşki ra zovina zonê. Oncia i mordemi (Kırdasê Qerekoçani), na rae ki niya vake:

'Evet, iki dil olabilir, ama Zazalar ve Kürtler tek ulustur!'

Mı ki vake:

Tırki ve Kırdaşki ra dı zonê. Tamam. Hama, ma şikime ke iddia kerime, vazime 'miletê Tırki ve miletê Kırdaşki ra zu *milet*, ya ki zu *'ulus' o?*' Nêbeno. Dêmake Tırk ve Kırdaşı ra çituri ke zu milet nêbeno, Zaza/Kırmancı ve Kuři/Kırdaşı ra ki zu milet nêbeno.

Ez ke na iddaunê nianenu gêgane hesnan, niya van: Her kês ke çiko, uyo. Tırk Tırko, Kırmancı/Zaza Kırmancı/Zaza-o, Kırdaş/Kuři ki Kırdaş/Kuři. Elevi eleviyo, sunni ki sunniyo. Êndi ker kês zuvini qewıl kero, zuvini rê hürmet kero. Çiko na şovenizm, çika na inkarcêni?! Serbestiye haqa miletê Zazay/Kırmancı

3. Vanê ke: *'Mordem her qesa henêne hesneno ke, gosê isoni benê dergi.'* Olvozê ke Cemate Dêrsımı Berlin'i de gureene, siyasetçiune Kırdaşu de mesala 'Zaza' u 'Kürt'i sero qesey kerdo. Mordemunê Cemate Dêrsımı ke qalê Kırmancı/Zazay kerdo, 'bıra' Kırdaş ke tenê koto tenge, na mane de vato: *'Tamam ayrı dil olabilir. Kürdistan kurulunca, Zazalara da otonomi vereceğiz'*. Kuři ke koti tenge, na qesê nianêni vanê, gêgane heşinime pê. Yanê ni pêro *qesê sata tengê*. Hama *qesê sata hirayie*, ma cor 'bıra' Tırki ra heşiyame pê.

Miletu Kırmancı/Zaza ne siyasetçiunê Kırdaşu/Kuři ra, ne ki yê Tırku ra, pars arê nêkeno! Her milet haqa ho wazeno; eve lezê ho, *haqa ho demokratê cêno*. Demokrasi ke ame Anadolıye, gêreke her milet züane ('eşit') bo. Na ki eve zu *sistemo fedaratif* bena. Miletu Kırmancı/Zaza welatê ho sero, Tırk welatê ho sero, Kırdaş/Kuři ki welatê ho sero *dewleta ho federale* rono; pêro piya ki zeî na *Zuyiya Dewletunê Fedaralu* de caê ho bicêrê. Miletê Zazay/Kırmancı ki, zeî zu *Zuyiya Federale* de, welatê ho sero *Dewleta Zazaistania Federale* nano ro, ho idara keno.

Yanê mileto Kırmancı/Zaza binedestiya Tırki ra veziyo, na rae ki binê bandıra Kuři kuyo, nêbeno. *Serbestiye, haqa miletê Zazay/Kırmancı*. Demokratê Kırmancı/Zazay ki, zê Kırdaşu/Kuři şovenistêni nêkenê: Kırdaşê/Kuři ke zeî *Welatê Zazay/Kırmancı* de cüaenê ('yaşıyorlar'), hetê zon u kulturi ra, haqa otonomi danê cı.

8. Gramerê zonê Zazaki

Ez 1984 ra tepiya Gramerê Zonê Zazaki sero gureune. Hama çituri kotime na mesela! Mı zeî ho de, ho ve ho lez kerdêne. Serto virê, ez gêreke alaqa ho siyaset u siyasetçiunê Kuři ra bıbırnıne. Çı ke ez honde ke wertê dine de viyo, uza caê ma, caê miletê Kırmancı/Zazay çine bi. Mı ke qal kerdêne, taê zê Şıwan Perveri u taê binu eve qesu mı rê çalım kerdêne; iê ke era mı ser nêkotêne, ine ki pey de fizilêni kerdêne, eve u tore dismênêni kerdêne.

Mı ke taê mordemu de qesey kerdêne, niya vatêne: *'Kırdaşu hata nıka ma ra qesê nêvato!'* Ê tavi, zuy ke fekê ho we nêkerd, zon u kulturê miletê ho aktiv temsil nêkerd, sero lez nêkerd, mesela miletê ho rê saîê ho qe nêdezna, inkarcêni lehçecêni qewul kerde, ma kami êndi deyra qesê vano? Tavi ke icav nêkeno!

Na hurênaisu ra tepiya, mı ke ho ve ho vake 'uyo ke ez son wertê Kırdaşu de enerziyê ho qal u qır de dêrs ken, son universita de *Gramerê Zonê Zazaki* sero gurean, qe ke nê, na vazifeo tarıxki ken. Mı ho karê siyaseti ra ontı vi. Çı ke karê ilmi rê zof waxt u zof konsantrasyon

lozımo. Hem karê siyaseti, hem ki karê ılımi piya nêbeno. Mı qerarê ho heni davi cı ke, gramero kılm nê, zu gramero eve tefêruat bêro meyda. Hem ki gramero de ılımi bo. Nıka ki na eser, mı zê wastena ho ard meyda, asma temuze 1995 de doxtora mına *Gramerê Zonê Zazaki* Universita Tekniki de qewul biye. Eve vatisê yayınxaney esmer payız mutlaqa matbaara vezino. Na Gramer de 150 ra zêde yayını tespıt kerdi ke, alimê zon u tarıx u etnolozi u sosyolozi têde qalê zonê Zazaki kenê. Na eserê ılımi eve almanki u ingilizki u fransızki u uriski u isveçki u farski u taê zonunê binu noşiyê. Gramerde, nostisê alimun u yê Kırdasun u Soranun u Tırku sero qal beno. Karê lınguistikiyo ke eve usılo ılımi u eve metodunê xeletu biyo, diskusiyonê têdine tede beno.

Tavi ita ez mukayesê zonu sero ki vınetune, çıke eve naê zonê İranki (pêro piya 40 ê) ke ardi têverver. U waxt beno zelal ke, kamızı zoni zuvini ra duri, kamızı nêzdi kunê. Na mukayese, fonolozi u morfolozi seroo. raşti ke na mukayese ra tepiya eve ispat beno zelal ke, caê zonê Kırmanki/Zazaki kotiyo. İta Zazaki waxtê newey ra eve zonê Farski u Kırdaski u Soranki u Guranki u Gilanki u Mazendaranki u Sangesarki u xelê zonunê binu mukayese beno. Taê mukayesey ki hetê morfo-syntaksi ra wertê Zazaki u Farski u Kırdaski u Soranki de beno ke, ita ki zof neticê enteresani vezinê. Kamızı zoni koti zuvini cênê, koti eve ferqê, rınd oseno. Fonolozi ki eve tefêruat analiz biyo.

Letê grameri ra zêde caê morfo-syntaksio. İta de *Substantiv* u *Deklinasyon / isim halleri, zamir* (Pronomen) tek ve tek analiz kerdo. Hora her cade hem durimê qeydeyini ('kurallı') hem ki bêqeydeyini ('kuralsız') tespıt biyê.

Fiil de ki heniyo. Mı itade 487 *fiilê temeli* gureti, *strukturê* morfolozira gore analiz kerdi. Na struktur ('yapı') ra gore çond gurup fiili zonê Zazaki de estê veziya meyda. Çond waxt u çond *modi* ('kip') bêli bi. *Deklinasyon* ('fiil çekimi') vireniye ra ve peyniye eve fiilune weçintu heve ve heve ard meyda. Qeyde u qanunê zovına qesun u durumunê grameri tek ve tek tespıt bi. Her qeyde u qanun eve xelê misalu ispat kerd, temelo de qayım vırast. Eve qeso kılm, heni zonan ke zerê grameri sıma rê ard ra çımu ver.

9. Nostê noskari

Kılmeki

AKSA Zuyiya Televunê Teverê Kurdistanî

DS Desmala Sure

GW Gaziya Welat, Frankfurt a.M.

H Hêvi, Paris

ÖY Özgürlük Yolu, Ankara

R Ronahi, Zürich

RN Roja Nu, Stockholm

RW Roja Welat, Ankara

mr. more

n. niade, bewni

nb. notê bini

p. pelge, pelgi

Eve Zazaki

1976

Beyannamê Newrozi, Marte 1976, Köln.

Lezê Ma, R, marte '76, mr. 18, p. 28.

1977

Çınayrê Kurdki Noseme?, R, mr. 19, Şubate 1977, p. 4.

Milet Çıko?, R, mr. 21, Hazirane 1977, p. 4.

Piyakerê Koledarunê Tırki, R: mr. 22, p. 5, mr. 23, Marte 1978, p. 7.

Dersim yöresinden iki halk türküsü: *Sahın, Xozat*, ÖY, mr. 30, p. 91-98.

1978

Çuxure, RW, 5 Mart 1978, mr. 5.

Politika Asimilasyonu, Marte 1978, mr. 23, p. 7.

Hirê Binateweri, R, Gulane 1978, mr. 24, p. 3.

Cani Cani, ÖY, Mayıs 1978, mr. 36, p. 87-94.

Xelil, Hesên Qala, Şevdin, Pore, ÖY, Aralık 1978, mr. 43, p. 87-95.

1979

Beyannamê Newrozi, 16.3.1979 (AKSA-Berlin).

Hayderê, RN, 7ê hazirane 1979.

Raporê karê AKSA, seweta kongra 20ine, 21.7.1979, 4 p.

1980

Daê mi hêfê to guret!, GW, mr. 2, p. 8, mr. 3, p. 10. DS de oncia veziya: mr. 10, Ocak 1994, 5-8.

1983-84

Folklorê Kurdi ebe zarava Dımilki, H, 1.1983, 83-106, 2.1984, 109-124.

Ferhengok; *Zaza-Kurmanci-Tırki*, H, 1. 1983, p. 107-123.

1987

Lawikê Pir Sultani, Berlin 1987; 16 lawikê Pir Sultani eve tercümê Zazaki; Qesê veri hem ki eve Tırki u Almanki.

Eve Almanki

1992 Hadank, Karl, Aus dem Nachlaß herausgegeben von Zilfi Selcan, *Zur Klassifizierung westiranischer Sprachen*, in: AcOr, 53.1992, 28-75. Vorwort: Z. S., bk. Ware, Nr. 6, Mayıs 1994, s. 44-45.

- 1998 *Die Entwicklung der Zaza-Sprache*, Ware, Zaza Dili ve Kültürü Dergisi, Baiersbronn (Almanya), Nr. 12, Kas. 1998, s. 152-163.
- 1998 *Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*, Berlin 1998, Wissenschaft & Technik Verlag: 730 S. Doktora (Dilbilimi Enstitüsü, Berlin Teknik Üniversitesi).
- 2004 *Das Zaza-Deutsche Korpus und die Berechnung sprachlicher Häufigkeiten*, in: Korean &/or Corpus Linguistics, Ed.: Sang-Oak Lee, Proceedings of ICKL-TU Berlin International Conference on Korean/Corpus Linguistics, 21-22 July 2003, Seoul 2004, S. 87-149.

Eve Türki

1993-94

Zaza Milli Meselesi Hakkında, DS, mr. 9: Aralık 1993, p. 25-33, mr. 10: Ocak 1994, p. 17-25; *Zaza Kültürü Yayınları*, Ankara 1994; *Kendi Yayınım*, Berlin 1994.

- 2004 *Zaza Ulusal Sorunu*, internet yay.
Zaza Dilinin Gelişimi, internet y.

10. Muzikê Zazaki

<i>Lawikê Dersimi-1</i>	1976	14 lawiki
<i>Lawikê Dersimi-2</i>	1977	14 lawiki
<i>Lawikê Azadiye</i>	1978	11 lawiki
<i>Lawikê Pir Sultani</i>	1987	16 lawiki
<i>Lawikê Zazaki</i>	1992	14 lawiki

Berlin, 12.10.1996

Hazırkerdena interneti: 02.06.2004

Rastkerdis: 16.09.2007

11. Literatur

- Blau, J., *Gurânî et zâzâ*, Compendium Linguarum Iranicarum, Hg.: R. Schmitt, Wiesbaden 1989, 338-340.
- Mann, O./ K. Hadank, *Mundarten der Zâzâ*, Berlin 1932.
- Minorsky, V., *Daylam*, Encyclop. of Islam, 1965, Vol. 2, 189-194.
- Minorsky, V., *Kurden (-Sprache)*, Enzyklop. des Islam, 1927, p. 1234 çep; hem ki n. nüsha Tırki, 1955, İslam Ansiklopedisi, mad. *Kürtler-Kürt dili*, p. 1111-1112.
- Minorsky, V., *Les origines des Kurdes*, Actes du XXe Congres international des orientalistes, Sept. 1938, Louvain 1940, 143-152, p. 145.
- Minorsky, V., *Notes sur la secte des Ahlé-Haqq*, Revue du Monde Musulman, 39-41.1920, p. 34, nb. 1.
- Minorsky, V., *Senna*, Enzyklop. des Islam, 1934, 240-245, p. 243.
- Minorsky, V., *The Gûrân*, BSOAS, XI. part 1. 1943, 75-103, p. 88.
- Minorsky, V., *La domination des Dailamites*, Paris 1931, p. 17.
- Morgenstierne, G., *Neuiranische Sprachen*, Handbuch der Orientalistik, Iranistik, 4.1958, p. 160, 162, 165-166, 175-176.
- Oranskij, I. M., *Les Langues Iraniennes*, Paris 1977, Uriski ra tercüme: J. Blau; (orizinal: Moskova 1963).
- Tedesco, P., *Dialektologie der westiranischen Turfantexte*, Le Monde Oriental (Uppsala) 15.1921, 184-258.
- Rıza, M., *Benlik ve Dilbirliğimiz*, İstanbul 1933
- Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

Zêre

1. Zon u identita 1
2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mî 2
- 2.1 Karê kultur u siyaseti 2
3. Nostena Zazaki 4
4. Karê muziki 4
5. Miliyetçîê Kuru/Kirdasu ve xızmekarunê ho ra verva serbestiya mîletê Zazay/Kırmanci vezinê 4
6. Lezê serbestiye de wertê Zazaun/Kırmancun u Kirdasu/Kuru de hurênaisê musavêni 5
- Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zuvini ro 7
- Lezê siyasetçîunê Kuru, lezê mîletê Kırmanci/Zazay niyo 7
- 6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais 8
7. İnkarcêni u lehçecêni 8
- 7.1 Peyniya lehçecêni asimilasyono 9
- 7.2 İnkarcêni u lehçecênia Tırki 9
- 7.3 İnkarcêni u lehçecênia Kuri/Kırdaşi 11
3. Malimê Kuri/Kırdaşi se vanê? 12
8. Gramerê zonê Zazaki 14
9. Nostê noskari 16
10. Muzikê Zazaki 17
11. Literatur 18